УДК 372.8

ББК 74.261.4

М-48

Юлія Мельничук

ФОРМУВАННЯ ГРАФІЧНИХ НАВИЧОК НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ШКОЛАХ З МОВАМИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

Анотація

У статті розглядається актуальна на сучасному етапі розвитку лінгводидактики проблема формування графічних навичок на уроках української мови у школах з мовами навчання національних меншин. Проаналізовано основні причини виникнення помилок під час письма у молодших школярів, розглянуто способи їх попередження та шляхи усунення.

Ключові слова: графічні навички, інтерференція, корекція, транспозиція, школи з мовами навчання національних меншин.

На сучасному етапі розвитку суспільства основним завданням державної освітньої політики є створення умов для розвитку особистості й творчої самореалізації кожного громадянина.

Україна є багатонаціональною державою, в якій органічно переплетені культури багатьох народів, їх традиції, звичаї, мовні та літературні надбання. Органічне поєднання національного і загальнолюдського – це необхідна передумова розвитку і збагачення кожної культури.

Згідно зі статусом української мови як державної вона вивчається в усіх навчальних закладах України, у тому числі й у школах національних меншин як обов’язковий навчальний предмет. Важко не погодитись із О.М. Горошкіною, яка зазначає, що «курс української мови в достатньому обсязі повинен обов’язково входити до навчальних планів шкіл усіх типів незалежно від їх профілю. Учити державної мови всіх громадян України – найважливіше соціальне замовлення. Вивчення української мови в наш час є винятково актуальним і вкрай необхідним. Це питання набуває державної ваги, оскільки стосується підготовки майбутнього інтелектуального потенціалу [1, с.39]».

Вивчення української мови як державної в початкових класах покликано забезпечити «формування і розвиток комунікативної компетентності з урахуванням можливостей та інтересів молодших школярів. Навчання української мови спрямоване також на формування соціокультурної компетентності, яка полягає в умінні встановлювати соціальні контакти, адаптацію підростаючого покоління до життя в українському соціумі, патріотичному й моральному вихованні, а також у формуванні почуттів толерантності до представників інших національностей, їхніх мов, культур [5, с.2]».

У зв`язку з цим актуальними стали питання удосконалення методики вивчення української мови в школі з російською мовою навчання. Лінгводидактику близькоспоріднених мов досліджували Р.М. Вовкотруб, І.П. Ґудзик, Г.П. Коваль, Л.О. Кутенко, О.А. Павлик, О.М. Петрук, Н.В. Притулик, В.О. Трунова, О.Н. Хорошковська та ін.

Однак, попри наявність значної кількості методичної літератури, вчителі початкових класів усе ще відчувають певні труднощі під час організації вивчення української мови у школах з російською мовою навчання. Це пояснюється тим, що «вчителі недостатньо володіють методикою вивчення української мови як другої, здебільшого орієнтуються на методику першої мови, тобто не враховують психолінгвістичних особливостей опанування другої мови дітьми молодшого шкільного віку [6, с.11]».

Особливо наочно цей недолік проявляється під час формування графічних навичок, які, за спостереженнями у загальноосвітніх навчальних закладах з російською мовою навчання, формуються без забезпечення перенесення знань і вмінь з першої мови на другу. Все це й зумовило написання статті, мета якої – визначити умови та найбільш ефективні способи формування графічних навичок молодших школярів на уроках української мови у школах з мовами національних меншин.

Складовою частиною знань про знакову систему є формування графічних навичок як засобу перетворення усного мовлення в писемне. Поняття «графічна

навичка письма» включає каліграфічний компонент – уміння правильно, чітко, швидко і красиво зображати рукописні знаки на папері, й орфографічний – знання правил використання рукописних знаків і вміння застосовувати ці правила під час письма. Усе це формується поступово під час навчання в початковій школі.

Процес писемного мовлення складається з внутрішнього вимовляння та фіксації думок на основі звуко-графічних асоціацій. За кількістю операцій писемне мовлення складніше від усного, адже під час останнього висловлювання відбувається синхронне перетворення думок у звуковий потік, яке потребує автоматизму в оперуванні лексичним і граматичним матеріалом. Писемне ж мовлення передбачає попередній синтез, тобто продумування змісту та форми висловлювання, а також ретроспективний аналіз уже написаного.

Практика засвідчує, що помилки на вживання учнями букв українського алфавіту є найбільш поширеними і стійкими, оскільки з початкової школи переносяться в основну і навіть старшу. Причиною їх є інтерференція умінь писати: в процесі письма українською мовою учні переносять навички позначення однакових та подібних звуків з рідної мови в українську, що виявляється в численних графічних помилках. Під дією інтерференції формування умінь і навичок письма українською мовою уповільнюється і потребує численних спеціально підібраних вправ, спрямованих на формування інших, ніж у рідній мові асоціативних зв'язків: "звук - буква".

Для успішного формування зазначених умінь важливе значення мають і такі фактори, як: порядок вивчення букв української мови, спрямований на зменшення інтерференції; методика пояснення нової звуко-букви, спрямована на диференціацію буквених знаків у рідній та українській мовах; система графічних вправ, в основі яких також полягає диференціація букв, активізація слухо-зорової і зорової пам'яті.

Спеціальної уваги та окремого прописування з поясненням елементів літер потребують нові букви Іі, Єє, Її та Ґґ. Під час пояснення великої і малої букв І і

слід звернути увагу на те, що у написанні великої букви І крапка зверху не ставиться, що заокруглення великої та малої букв повернуті в різні боки.

У ході пояснення букви Єє обов'язково звертають увагу на те, що першим елементом букви є буква С. Письмо літер Її не викликає особливих труднощів, оскільки вони подібні з Іі , тільки над великою і над малою буквами треба ставити дві крапки.

Окремо вчитель пояснює написання букви Ґ ґ (великої і малої) та її з'єднань з іншими буквами. На етапі пояснення букв української мови учні не лише читають, а й пишуть ці літери, слова з ними, речення.

Не потребують окремого формування умінь написання букви Ии, Ее, оскільки відповідні графеми є і в російській мові. Однак потрібні спеціальні вправляння у вживанні їх в українських словах, що однакові за звучанням в близькоспоріднених мовах, але відрізняються написанням: кит, рижий, риба, мед, екскурсія.

Система вправ має бути спрямована на подолання інтерференції, на чітке розмежування написань у російській та українській мовах. Цьому сприяє прийом зіставлення. Тому першими мають використовуватися вправи, в основі яких лежить зіставлення: записати українською мовою слова, подані російською та підкреслити букви української мови, якими відрізняється написання цих слів:

Игорь, искра, Дима, Нина, бобры, дыня, мышь; экран, поэт, ерудит, Эля, Ева, енот, своей, моей.

Добирати слова для вправ слід також на основі зіставлення, але вже прихованого: брати тільки слова, які відрізняються написанням виучуваних букв (сир, син, лижі, рись). Запис таких слів з підкресленням українських букв спрямований на зосередження зорової уваги на українських літерах, на диференціацію їх у російській та українській мовах.

Наступний вид вправ – словникові диктанти з використанням сигнальних карток із зображенням букв *і, и, е, є, ї* та буквосполучень *йо, ьо*. Для диктанту добирається до 12 слів. Методика його проведення така: учитель вимовляє слово

й запитує, якою буквою школярі позначать той чи інший звук. Наприклад, *Іван*. Який перший звук вимовляється у цьому слові? Якою буквою слід позначити цей звук?Або слово *їжак*. Які перші звуки вимовляються в цьому слові? Якою буквою вони позначаються? У відповідь школярі піднімають потрібну картку, кладуть її перед собою, щоб бачити (інакше, незважаючи на те, що букву показали правильно, під час письма можуть написати ту букву, якою звикли позначати відповідний звук у російській мові).

Для диктантів недоцільно брати слова, що різняться в обох мовах вимовою, але однакові за написанням (*картина, день*).

Корисними є вправи на списування з проговорюванням. Для них добираються 3-4 речення, пов'язані змістом, максимально насичені словами з виучуваними буквами. Речення здебільшого короткі, з 3-4 слів. Методика списування така: текст записується на дошку. Вчитель читає записане, пояснює нові слова, якщо є такі. Вдруге текст читають учні разом з учителем, одержують завдання списати текст, проговорюючи (продиктовуючи) кожне слово напівголосно, а потім підкреслити українські букви.

На етапі формування вмінь вживати українські літери під час письма ефективними є зорово-слухові диктанти. Для них добираються невеликі уривки з віршів (2-4 рядки), загадки, прислів'я. Записане на дошці читає вчитель, звертає увагу на українські букви, підкреслює їх. Далі текст читають учні разом з учителем, потім текст закривається і школярі записують його під диктовку. Після цього текст знову відкривається, дається завдання звірити з дошкою свої записи і підкреслити українські літери.

Гарне письмо – це ще й грамотне письмо, тому наслідком несформованих графічних умінь у 3-4 класах є численні орфографічні помилки. Щоб попередити їх виникнення, вчителі 3-4 класів перед тим, як перейти до теми уроку, проводять хвилинки чистописання та словникову роботу. Така робота не завжди результативна, тому що в більшості випадків учням нецікаво робити те, що як їм здається, вони давно вміють. Для того, щоб викликати у дітей інтерес до

зазначеної діяльності, можна запровадити хвилинки-чистописання, що розвивають увагу учнів.

Наведемо приклади завдань. Знайдіть зайві букви та перепишіть без них: 1) і э е ы и ё ї є и э і ы ї е (зайвими є букви російського алфавіту); 2) є, ї, е, ю, я (буква е не може позначати два звуки в українській мові); 3) е, и, а, г (зайва буква *а*, тому що вона позначає і в російській, і в українській мові однаковий звук, а інші букви, хоч і наявні в графічних системах обох мов, мають різне звукове значення). Запишіть наступну букву: а, е, є, и, і … (за алфавітом, якщо опустити приголосні наступна буква – ї). Розшифруйте і запишіть слово: ітьсдєн (*єдність*), хїаиотп (*поїхати*), д, ь, ф, і, н, л, е (*дельфін*).

Отже, перед учителями початкової школи з мовами навчання національних меншин постає важливе завдання – навчити дітей писати українською мовою, долаючи вплив російської. Уміння грамотного письма має складну структуру, до складу якої входять й графічні навички, формувати які необхідно протягом усього навчання у початковій школі, а не тільки під час вивчення української графіки, оскільки уміння другої мови можуть нівелюватися під впливом рідної.

Представлений матеріал не вичерпує усіх аспектів порушеної проблеми, перспективу подальших розвідок вбачаємо у дослідження особливостей формування читацьких умінь учнів молодших класів на уроках української мови у школах з мовами національних меншин.

Список використаних джерел

1. *Горошкіна О.М.* Особливості методики навчання української мови в старших класах гімназії: дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / Горошкіна Олена Миколаївна. - К., 1997. – 191 с.

2. *Павлик О.А.* Актуальні проблеми розвитку писемного мовлення молодших школярів на уроках української мови у школах з російською мовою навчання / О.А. Павлик // Збірник наук. праць. Педагогічні науки. Вип. 17. – Херсон: Олді-плюс, 2001. – С.295-299.

3. *Петрук О.* Українська мова як державна (для початкових класів ЗНЗ із національними мовами навчання). 1—4-й класи / О.Петрук // Початкова освіта. – 2012. - Квітень. – С. 14-15.

4. *Трунова В.А.* Розвиток мовлення молодших школярів в умовах білінгвізму / В.А. Трунова. – К.: Вища шк., 2001. – 98с.

5. Українська мова. 1-4 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою / О.Н. Хорошковська // Початкова школа – 2012. - №6 (вкладка).

6. *Хорошковська О.Н.* Методика навчання української мови у початкових класах шкіл з російською мовою викладання / О.Н. Хорошковська. – К.: Промінь, 2006. – 256 с.

Аннотация

В статье рассматривается актуальная на современном этапе развития лингводидактики проблема формирования графических навыков на уроках украинского языка в школах с языками обучения национальных меньшинств. Проанализированы основные причины возникновения ошибок во время письма у младших школьников, рассмотрены способы их предупреждения и пути устранения.

Ключевые слова: графические навыки, интерференция, коррекция, транспозиция, школы с языками обучения национальных меньшинств.

Summary

The article deals with the urgent on the modern stage of linguodidactics script skills formation problem in the Ukrainian language lessons at school with the national minorities languages study. The main reasons of mistakes making are analyzed during the junior schoolchildren writing, the ways of their preventing and overcoming are considered.

Keywords: script skill, interference, formation, transposition, sckools with national minorities languages study.

Вісник Прикарпатського національного університету, 2013. – Випуск XLIX. – С.219-222. – (Серія: Педагогіка).